

niet. Hier wordt in het lied van Caecilia beschreven hoe zij als bruid naar bed geleid wordt en uitgekleeft. Tot verrassing van de twintig kameneren draagt de bruid onder haar kleren een haren kleed, teken van haar wens boete te doen als maagd. Hier is toch geen striptease aan de hand? Eenzelfde soort omkering treffen we aan als Van Leeuwen (p. 296) zegt: 'Een heilige bereikt het einddoel niet op kousenvoeten' als toelichting bij de regels 'met kousen met schoen / en kanmen de wegghen / des Heeren niet doen'. volgens mij staat hier niet meer dan dat men de weg van de Heer blootsvoets moet afleggen.

Een 'Merrick-paal' (p. 231, noot 23) is volgens het WNT 'een grensmaal, merkpaal aan het einde van een baan of een gedenkzuil'. De betekenis van de naam Everardus zal dan zijn dat hij het mikpunt van de barbaren is. Er is dan geen sprake van een etymologische verklaring van de naam die als uitgangspunt voor een lofprijzing kan worden aangewend zoals bij Vincent, de overwinnaar.

In de hoofdstukken 5, 6 en 7 snijdt Van Leeuwen het doel van de liederen aan. Hij geeft aan hoe de liederen als exemplen dienen (hoofdstuk 5), hoe ze in de dagelijkse devotie gebruikt kunnen zijn (hoofdstuk 6) en hoe ze zelfs kunnen dienen om de Hemel deelachtig te worden (hoofdstuk 7). Voor deze hoofdstukken reserveert Van Leeuwen de helft van zijn studie. Hij doet hier verslag van belangwekkende observaties, toch mis ik ook in dit spirituele deel van het boek de tekst van de besproken liederen. Het wordt mij zonder de hele tekst van de liederen niet steeds duidelijk wie de 'ik' in de liederen is. Is dat de dichter? De zingende gelovige? Of de sprekende heilige? Deze onduidelijkheid speelt bijvoorbeeld op de pagina's 308-310 waar de verzaking van de wereld en de redding door het kruis eerst worden behandeld aan de hand van een passage uit het lied van Aper waarin de 'ik' van het lied inspiratie krijgt, vervolgens aan de hand van een uiting van een bezongen heilige, Lutgardis, en ten slotte van toevoegingen aan weer andere liederen van de 'dichter zelf'. Dergelijke thematische clusterings, met de daarbij in de noten overvloedig aangegeven parallelplaatsen, maken het de lezer niet gemakkelijk.

Ik hoop dat Van Leeuwen in de gelegenheid zal zijn een teksteditie van zijn corpus te verzorgen. Deze studie vormt daar een goede inleiding op. Van Leeuwen laat zien dat hij zeer vertrouwd is met het contra-reformatorisch gedachtegoed en de Hollandse Zending. Uit dit rijke boek moet een mooie inleiding op een verantwoorde bloemlezing van Stalparts teksten te maken zijn.

Alle liedteksten kunnen dan op de website van het Meertens Instituut geplaatst worden. In de Nederlandse Liederbank kan dan blijken hoe belangrijk de rol van de liederen van Stalpart van der Wielen is voor de Nederlandse liedcultuur. Verwijzingen naar en vanuit de Databank Bedevaartplaatsen in Nederland (BiN), die ook op het Meertens Instituut wordt bijgehouden,³ maken Stalparts belangrijke heiligenkalender dan nog toegankelijker.

Tot slot wil ik een compliment maken aan de vormgever van dit boek. De omvangrijke tekst is op heldere wijze gepresenteerd. Ook de wijze van illustreren verdient veel lof. Zowel de keuze, de beschrijving, als de wijze van afdrucken van de vele afbeeldingen zijn uitstekend.

1 'Delft, 25 december 1630. De klopjes van het Bagijnhof zingen kerstliederen eendom het sterfbed van pastoor Stapart van der Wiele. Zang als geestelijk wapen van de contrareformatie'. In: *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*. Onder hoofdredactie van Louis Peter Grijp. 2001, p. 232-238.

2 Zingende zwanen. Heiligenliederen uit de Gouden Eeuw. Globe GLO 6053.

3 <http://www.meertens.knaw.nl/bol/>

Ad Leerintveld

Geschiedenis van de Drentse literatuur, 1816-1956 / Henk Nijkeuter. Assen: Koninklijke Van Gorcum, 2003. – 847 p. isbn 90-232-3912-1 Prijs niet opgegeven

Het proefschrift over Drentse literatuur waarop Henk Nijkeuter in 2001 promoveerde, is al een hele poos on-line raadpleegbaar én doorzoekbaar op de website van de bibliotheek van de Universiteit Groningen (<http://www.ub.rug.nl/eldoc/dis/arts/h.nijkeuter/>), en wel onder de titel *De "pen gewijd aan Drenthe's dierbren grond": literaire bedrijvigheid in de Olde Lantschap, 1816-1956*. Onlangs verscheen deze studie ook in boekvorm bij Koninklijke Van Gorcum. Het is een lijvig boek geworden (847 pagina's, bijna 4000 voetnoten), vlot geschreven, fraai uitgegeven en verlevendigd met heel wat foto's of afbeeldingen van de behandelde auteurs. Na de inleiding krijgt het boek een strakke, temporele structuur van vier hoofdstukken opgelegd: 'De periode 1816-1900', 'De periode 1900-1940', 'Schrijverij tijdens de bezetting' en 'Het eerste decennium na de oorlog'. Binnen deze hoofdstukken wordt de informatie doorgaans geordend naar personen of groeperingen (uitgeverijen, tijdschriften, almanakken, organisaties, prijzen). De eerste drie hoofdstukken worden gevolgd door een interloog; het laatste hoofdstuk besluit met een epilooq. Bij alle behandelde

personen wordt biografische informatie vermeld, zijn of haar relevantie voor Drente aangestipt, een opsomming gegeven van zijn of haar werken en een samenvatting van minstens één daarvan. In het derde hoofdstuk wordt ook telkens aandacht besteed aan het lot van de auteurs na de oorlog. De nodige objectiviteit wordt hierbij doorgaans wel in acht genomen, al schemert er soms toch iets door van de eigen gevoelens in de woordkeuze, zoals wanneer gezegd wordt dat bepaalde figuren hun 'gevoel voor decorum *botvieren* door met oorkonden en penningen voor de dag te komen' (576) of dat twee auteurs 'bezetten waren door dezelfde zendingsdrang' (577). Ook opmerkingen in de trant van 'Gehoopt mag worden dat ze [H.A. van Riel-Smeenge] niet in die periode haar dwingende advies [het lied *Mijn Drenthe* er bij leerlingen van het lager onderwijs 'in te stampen en in te zingen'] gegeven heeft – het tegendeel zou de zaak nog onverteerbarder maken' (597), hebben eenzelfde effect. Achteraan het boek bevindt zich een (broodnodige) lijst met de veelgebruikte afkortingen, een lijst archivalia, een omstandige literatuurlijst, een lijst pseudoniemen en een degelijk register.

Ambitie kan de auteur bij zijn onderneming beslist niet worden ontzegd, zoals wel blijkt uit zijn inleiding. De lijst van wat hij wil beschrijven is imposant: bijna 150 jaar Drentse literatuur (1816-1956), zowel hoofd- als nevenactiviteiten van schrijvers, alle genres (proza, poëzie en toneel), de literaire werken zelf maar ook de receptie ervan, de plaats van die werken in de samenleving, 'de functie van tijdschriften en uitgevers, de rol van particulieren en bibliotheken, de media (krant en radio) en de invloed van leesgezelschappen en rednerijerskamers' (13-14), de 'betekenis van (boven)regionale (streektaal) bewegingen en hun invloed op de literatuur' (14) en 'de leescultuur in Drenthe' (14).

Een dergelijke 'keuze' breekt inderdaad radicaal met de achterhaalde opvatting van literatuurgeschiedenis als 'de beschrijving van een geïsoleerde verzameling min of meer esthetisch waardevolle teksten' (14), maar noodzaakt de auteur tezelfdertijd concessies te doen aangaande de grondigheid waarmee sommige gegevens behandeld kunnen worden. Kind van de rekening zijn mijns inziens onder meer de literaire teksten zelf en de receptie ervan. Op deze punten ontbreken nauwgezette analyses. Voor wat het eerste gegeven betreft blijkt er doorgaans niet veel meer te bespeuren dan het beloofde één resumé per auteur en hier en daar wat aanduidingen over het romantische karakter van de thematiek. Wie een antwoord hoopt te vinden op vragen over vertelwijzen, focalisatie, verhaalstructuur en zo-

voort, komt van een koude kermis thuis. De receptie komt wel uitgebreid aan bod in de vorm van tal van citaten, maar één en ander blijft nogal opsommend. Krachtlijnen in de kritiek worden zelden aangestreept, de auteur merkt enkel op of de criticus al dan niet te spreken was over het behandelde werk en laat het citaat voor de rest voor zich spreken. Voor zover ik het uit de geciteerde recensies kan opmaken, zouden er met name mooie overzichtsstukken kunnen worden geschreven over de verhouding tussen natie en regio ('voor den vaderlandlievenden Nederlander, – wij zeggen niet eens voor den bewoner van Drenthe, – hoogst lezenswaardig' (47)) of tussen regio's onderling ('indien alles in deze kleine Provincie zoo goed wordt uitgevoerd, als deze Almanak, dan waarlijk behoeft zij voor de overige Provinciën niet onder te doen' (182)), over de tegenstelling tussen gevoel en rationaliteit met de bijhorende beeldenreeksen ('niet gecomponeerd maar gevoeld' (314)), over het gebruik van schildermetaforen of organische metaforen ('eene geheele overplanting op Nederlandschen, bepaald Drentschen bodem' (90)), over de visie op de auteur (een vreemdeling of een vertrouwde, of iemand die in evolutie is, zoals Anne de Vries die met *Bartje zoekt het geluk* zou hebben bewezen 'dat hij Drenthe inderdaad veel en veel nader is gekomen' (338)) en de mechanismen van toe-eigening die daarbij spelen, over de buiten- en binnenlandse literaire tradities en voorbeelden waaraan men denkt. Tegenover dit alles staat wél dat het boek zijn pretentie ruim waarmaakt 'een bruikbaar handboek' te zijn, 'Een literatuuroverzicht dus, geschreven over personen die al schrijvende zichzelf en hun werk gewijd hebben aan "Drenthe's dierbren grond"' (14). De aangestipte tekorten voel ik dan ook veeleer aan als uitnodigingen voor verder onderzoek dan als echt storende gebreken.

Bedenkingen heb ik wel op twee vlakken. Vooreerst vind ik het wat jammer dat inter- en epilogen zo beknopt blijven. Zeker bij een uitvoerig besluit, waarin bijvoorbeeld een aantal van de blootgelegde onderzoeksmogelijkheden werden samengebracht, had het boek baat gevonden. Daarnaast wil ik enige kanttekeningen maken bij de corpusselectie. Het is me niet duidelijk waarom het werk van de Drent Hendericus Scheepstra buiten beschouwing wordt gelaten. Het argument dat het platteland dat hij beschreef weliswaar 'ook voor Drenten zeer herkenbaar' was, 'maar exclusief Drents was het niet' (15), overtuigt mij niet. Dat zou bijvoorbeeld impliceren dat een aantal van Stijn Streuvels' boerenromans (*Langs de wegen* bijvoorbeeld) niet zouden mogen figureren in een

geschiedenis van de (West-)Vlaamse literatuur, ook al past het weglaten van concrete toponiemen in de toenmalige kunstopvatting van Streuvels die op een zo groot mogelijke ontgrenzing van tijd en ruimte mikte. Ook met de argumentatie om de 'stichtelijke werken met soms literaire titels' van schrijver-dominees weg te laten, kan ik niet helemaal instemmen: 'Literaire publicisten kunnen wij hen moeilijk noemen, zodat zij in deze studie niet besproken zullen worden' (24-25). Dit onderscheid is alleen plausibel voor wie gelooft in een absolute, transcendente tweedeling tussen literaire (esthetische) en ethische werken – tussen het schone en het goede. De loskoppeling van beide functies lijkt mij echter lang niet evident, en zeker niet in tijden waarin zogenaamde volksopvoedende poëtica's hoogtij viëren. Eén van de drie criteria om het corpus af te bakenen ten slotte luidt: 'Tot de Drentse literatuur worden ook gerekend de werken die duidelijk de geest van deze regio ademen' (15). Niet dat een boek de geest van een regio uitademt, maar hoe het dat precies doet, is wat mij interesseert. Een dergelijke vage verwoording komt trouwens wel vaker voor wanneer mensen zich – in lexica, literatuurgeschiedenissen of elders – aan een omschrijving wagen van wat streekliteratuur nu precies is. En ook de diep van het bestaan van canons en essentialistische waarden doordrongen opvatting van Nijkeuter over het genre als een literatuur die doorgaans 'geen al te diepgravend karakter heeft', die slechts 'ongecompliceerd werk' en 'geen juweeltjes van literaire kunst' oplevert en beoefend wordt door "naïeve" kunstenaars' en 'Schrijvers van het tweede plan' (13), is klassiek.

Doch, zoals gezegd, deze studie blijft alleszins de moeite waard. Zij vervult bijvoorbeeld, vooral op het vlak van poëzie, een duidelijke archief-functie doordat het moeilijk of niet vindbare gedichten *in extenso* of zelfs geheel citeert. Ook biedt zij een aantal boeiende correcties op gevestigde opvattingen. Een daarvan stelt zelfs de nationale literatuurgeschiedenis, zoals de gezaghebbende Knuvelder die schetst, bij: het genre van de dorpsnovelle begint in Noord-Nederland niet bij J.J. Cremer, maar wel in Drente (80 en volgende). Men zou willen dat er zich in elke provincie iemand bereid toonde om zijn pen aan zijn eigen dierbare grond te wijden.

Tom Sintobin

'Door lezen wijder horizont': het Haags damesleesmuseum / Lizet Duyvendak. – [Nijmegen]: Vantilt, cop. 2003. – 407 p., [16] p. pl.: ill.; 24 cm. isbn 90-75697-95-3 Prijs: €24,90

'Een damesleesmuseum – kun je daar tegenwoordig ook al op promoveren?' Aldus de macho-reactie van een vriend van schrijver dezès bij het zien van bovengenoemd proefschrift, waarmee Lizet Duyvendak op 7 mei 2003 te Utrecht de doctorsgraad verwierf. Zijn vraag kan positief beantwoord worden.

Een 'leesmuseum' is geen museum in de huidige betekenis van het woord, maar een leeszaal annex bibliotheek van een leesgenootschap. Dergelijke genootschappen, typische producten van de Verlichting, ontstonden vanuit de behoefte aan zelfonderricht en kennisverrijking en werden in de achttiende eeuw overal in West-Europa opgericht. De leden waren vrijwel uitsluitend mannen uit de hogere kringen. Halverwege de negentiende eeuw was de bloei van deze genootschappen voorbij, maar juist toen werden er leesgezelschappen voor vrouwen opgericht. In de jaren 1860 ontstonden de eerste van deze gezelschappen in Stockholm en Kopenhagen, en in Nederland kregen onder andere Amsterdam (1877) en Den Haag (1894) een vrouwenleesmuseum. De leden waren meestal afkomstig uit de hogere kringen en werden op basis van ballotage toegelaten. Algauw beschikten de leesmusea over een eigen pand en een collectie van duizenden boeken.

Het doel van het Haags Damesleesmuseum luidde: 'aan de leden gelegenheid te geven dagelijks de pas uitgekomen tijdschriften, waaronder ook interessante werken over kunst, brochures en boeken, ter lezing te vinden.' Het unieke van dit Haags Damesleesmuseum is dat het tot op de dag van vandaag bestaat. Reeds in 1994 publiceerde Lizet Duyvendak een jubileumboek naar aanleiding van het honderdjarig bestaan. Daarbij ontdekte zij in het archief te midden van notulen en catalogi ook vele duizenden gemotiveerde aanschafadviezen van het zogenaamde leescomité. Dit uit enkele DLM-leden bestaande comité gaf van elke publicatie een omschreven oordeel, op basis waarvan al dan niet tot aanschaf werd overgegaan.

Deze archivalia boden Lizet Duyvendak gelegenheid om voor haar proefschrift het leesgedrag van de leden gedetailleerd en diachronisch te onderzoeken, en de resultaten van dat onderzoek te confronteren met uitspraken en studies over het algemene leesgedrag van vrouwen. Daartoe zocht ze naar antwoord op vragen als: waarom werd het Damesleesmuseum opgericht;